

Julma luonto

Mihin teologiaa oikein tarvitaan luonnontieteen kontekstissa? Eikö ilmastotieteilijä osaa laskea pienhiukkasten määrää oikein ilman iltarukousta? Vai meneekö arvio siitä, kuinka paljon harventamaton kuusikko sitoo hiiltä verrattuna harvennettuun jotenkin pieleen, jos kirkossa ei ole käyty kuin jouluisin, jos silloinkaan.

Nämä ovat tietenkin hassuja väitteitä, joita kukaan ei vakavissaan esitä. Mutta tehtäväkseni on kuitenkin annettu sanoa jotakin teologian ja luonnontieteen suhteesta. Olen koulutukselta aatehistorioisija ja harrastelijafilosofi, virkanimikkeeltäni dogmatiikan professori. Olen siis jonkin verran perehtynyt siihen, mihin kristillinen kirkko uskoo ja minkälainen on kristillinen maailmankuva, tai millaisen sen pitäisi olla. Kristityhän aika harvoin elävät niin kuin opettavat.

Mikä tässä nyt sitten on relevanttia luonnontieteen kannalta? Kun luonnontieteilijä tutkii luontoa, hän tutkii sitä sellaisena kuin se on. Hän havaitsee siellä tapahtumia ja prosesseja ja hän pyrkii ymmärtämään niitä paremmin. Luonnontieteilijä voi kokea haltioitumista ja ekstaattisia hetkiä katsellessaan luontoa. Hän voi myös pyrkiä kohti päämääriä, joita hän pitää toivottavina. Esimerkiksi vaarallisia tauteja tutkiva henkilö yrittää hävittää maailmasta vaaralliset taudit. Hän siis pyrkii muuttamaan maailmaa halutun kaltaiseksi.

Uskonnon tapa katsoa luontoa on tietyiltä osin samankaltainen. Tiede kehittyi länsimaissa kirkon suojeluksessa, koska kirkon maailmankuva oli rationaalinen. Kaiken yläpuolella oli jumalallinen Logos, järki ja logiikka, jonka kautta koko maailma oli luotu. Kosmos ei ollut kaoottinen, vaan järjestelmällinen. Sitä voitiin tutkia, ja sitä piti tutkia, koska luonto oli asetettu ihmisen sijaishallitsijuuden alle. Ihmisen tehtäväksi annettiin viljellä ja varjella maata. Tälle pohjalle kehittyi aikanaan myös länsimainen tiede.

Tässä lyhyessä puheenvuorossa koetan sanoa, jotakin siitä mitä uskonnollinen, tässä tapauksessa, kristillinen maailmankatsomus mahdollisesti tuo lisää tieteelliseen maailmankatsomukseen. Tiivistän tämän alustavasti yhteen lauseeseen: kristinusko tuo tieteelliseen maailmankuvaan traagisen elementin.

Kristinusko, ja sen taustalla oleva, heprealainen kulttuuri, ymmärtää todellisuutta pitkälti erilaisista narratiiveista eli tarinoista käsin. Nämä tarinat ikään kuin tiivistävät lyhyeen kertomukseen jotakin ajatonta, sellaista mikä on voinut jossain muodossa tapahtua joskus kauan aikaa sitten ensimmäisen kerran, mutta joka tapahtuu silmiemme edessä päivittäin. Yksi tällainen kertomus on myytti syntiinlankeemuksesta, jossa maailma menee jotenkin sijoiltaan.

Syntiinlankeemuksesta kerrotaan, kuinka pelto on aina kasvava orjantappuraa. Tämä on runollinen tapa sanoa, että kaikessa hyvässä toiminnassa on aina mukana vahingollinen elementti tai jotakin joka haraa vastaan. Lähtöoletuksena on siis, että pyrkimyksemme parantaa ja kultivoida maailmaa synnyttävät aina jotakin uudenlaista pahaa. Saamme pellostä kyllä ruuan, mutta samalla joudumme miettimään mitä me teemme niiden orjantappuroiden kanssa. Luonto on meille julma.

Jos ajattelemme vaikkapa lääketieteen kehitystä, niin harvapa meistä haluaisi elää keskiajalla, jolloin ei tunnettu anestesiaa, kulkutaudit veivät mennessään puolet lapsikatraasta ja naiset kuolivat usein synnytyksiin. Nyt kuitenkin antibioottien käyttö on synnyttänyt superbakteereita ja virologian kehitys entistä tappavampia viruksia, joita voidaan käyttää myös sotilaallisesti tavoilla, joita emme ole vielä toden teolla nähneet. Ydinreaktion valjastaminen tuottaa meille suhteellisen puhdasta energiaa, mutta se myös luo mahdollisuuden käyttää uraania pommien rakentamiseen sekä synnyttää ongelman mitä tehdä ydinjätteelle.

Kristillinen teologia siis lausuu varoituksen. Me elämme perkeleen valtakunnassa ja tahdoimme sitä tai emme, häntä ihminen palvelee, silloinkin - ja ehkä erityisesti silloin - kun me haluamme muuttaa maailmaa paremmaksi.

Kristillisen teologian näkökulmasta maailma sisältää hankalan paradoksin. Yhtäältä maailma on rationaalinen ja järjellinen, ja siksi se voi olla tieteellisen tutkimuksen kohde. Maailma on myös lähtökohtaisesti luotu hyväksi, joten sitä ei tarvitse pelätä tai palvoa.

Toisaalta maailma on mennyt jotenkin jengoiltaan. Teologian kielellä tätä kutsutaan lankeemukseksi. Tässä maailmassa edistys ei ole mahdollista ilman raskasta hintaa.

Aiemmin käytin sanaa traaginen. Yritän selittää mitä se oikeastaan tarkoittaa. Ihmiskunnan suurista kirjailijoista erityisesti William Shakespeare ymmärsi hyvin tragedian luonteen ja tehon. Tragedia syntyy, kun ihminen, joka pyrkii kohti hyvää, asetetaan tilanteeseen, jossa hän joutuu tekemään äärimmäisen merkittävän valinnan tietämättä oikeastaan mitä hän valitsee.

Romeon ja Julian tarina päättyy nuorten itsemurhaan, joka on turha ja tarpeeton. He ovat sentimentaalisen kiihkon vallassa eivätkä kykene ajattelemaan selkeästi. Rakkauden piinaamina he syöksevät itsensä kauheaan kohtaloon.

Rehti Macbeth joutuu hiljalleen kunnianhimon riivaamaksi ja alkaa tavoitella korkeampia valtaistuimia. Saavuttaakseen haluamansa hänestä tulee murhaaja ja mielipuoli.

Shakespearen näytelmät ovat edelleen suosittuja, koska ne kertovat meille jotakin ajatonta ja kaikki kulttuurit ylittävää. Kristillinen teologia lainaa kreikkalaisesta kulttuurista rikkaan ja ladatun käsitteen 'hamartia', joka esiintyy erityisesti traagisten näytelmien kontekstissa. Arkisesti se tarkoittaa syntiä, mutta hyvin detaljoitua mielessä. Hamartia on traagista synnin tekemistä: Ihminen, jonka pitäisi tietää paremmin, lankeaa alkeelliseen halpaan.

Kuinka tämä nyt liittyy luonnontieteisiin? Nostan esiin neljä tekijää, jotka ovat ilmeisiä uskonnollisessa kontekstissa, mutta joita inhimillinen kognitio yleisesti karttaa. Nämä ovat kaikki tekijöitä, jotka asettavat ihmisen, ja tieteentekijän, tilaan, jossa traaginen *hamartia* on helppo.

Ensinnäkin tieteilijät ovat ihmisiä, ja heillä on inhimilliset puutteet. Heillä on tiettyjä hyveitä, ja tiettyjä paheita. Tullakseen hyväksi tieteilijäksi riittää, että osaa yhden asian todella hyvin. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tämä edistyminen yhdellä alueella tapahtuu jonkin toisen kustannuksella. Yhden alan huippuasiantuntija on toisen alan aloittelija. Edes se kuuluisa päivystävä dosentti ei oikeasti hallitse kaikkia tieteenalvoja. On sanottamakin selvää, että kaikesta tieteenvälisyyden korostamisesta huolimatta suutarin kannattaa pysyä lestissään ja välttää kaikkietävää kommentointia.

Toiseksi, yliopisto on paikka, jossa on osittain kieroutunut insentiivirakenne. Yliopistomaailmassa menestytään ainakin osaksi siksi, että tullaan juttuun oikeiden ihmisten kanssa. Toisinajattelusta rangaistaan. Lähes kaikki filosofian suuret klassikkoteokset on kirjoitettu yliopiston rakenteiden ulkopuolella. Luonnontieteiden saralla tilanne on hieman toinen, koska usein vain yliopistoilla on koviin tieteisiin soveltuva infra. Filosofeilla ja teologeilla riittää nojatuoli, tai vähintäänkin repuksi taittava retkituoli. Mutta kaikkialla pätee sama tilanne: joskus yliopisto tai tutkimuslaitos on edistyksen mahdollistaja, joskus se on edistyksen este.

Kolmanneksi, suuriin ongelmiin ei ole olemassa ratkaisuja, vain vaihtokauppoja. Pelto kasvaa kyllä viljaa, mutta se tuottaa myös orjantappuraa. Kun luulemme keksivämme ratkaisun johonkin ongelmaan, tulemme luoneeksi uuden ongelman, joka vaatii taas uuden ratkaisun ja niin edelleen *ad infinitum*.

Neljänneksi, emme tiedä mitä seurauksia teoillamme on. Jokin paha asia voikin synnyttää jotakin hyvää, ja jokin hyvä voi synnyttää jotakin pahaa. Silti meidät on pakotettu toimimaan ja tekemään ratkaisuja tilanteessa, jossa niiden seuraukset ovat meiltä pimennossa. Vaihtoehto ei kutienkaan ole, että jättäisimme toimimatta, koska se vain vahvistaa vallitsevaa asiantilaa.

Summaan näiden neljän kohdan sisällön teesiin, joka voi kuulostaa yllättävältä: kristillinen maailmankuva edellyttää sekä skeptisyyttä ja uteliaisuutta. Nämä ovat tietenkin niitä hyveitä, joita jokainen ihminen ja jokainen tietentekijä tarvitsee. Muita olennaisia hyveitä ovat rehellisyys, nöyryys, avoimuus ja periksiantamattomuus.

Tarvitseeko ihmisen olla uskovainen ymmärtääkseen nämä asiat? Ei. Monet näistä viisauksista voidaan löytää muistakin intellektuaalisista traditioista. Kristinuskolla on erityisen läheinen suhde stoalaiseen filosofiaan (johon se myös suhtautuu kriittisesti) ja useat yllä esitetyistä kohdista voidaan johtaa esimerkiksi stoalaisen tradition sisältä. Mutta stoalaisuuskin edellyttää kosmologisia uskomuksia, jotka ovat uskon varaisia. Yksi näistä on juuri usko kosmoksen loogisuuteen ja järjenumukaisuuteen, johon täytyy pitäytyä, vaikka kokemusta väittäisi toista. Kyseessä on siis filosofinen totuus, joka on osittain erilainen kuin kovien tieteiden empiirinen totuus. Se ei ole vähemmän rationaalinen, se on altis verifikaatiolle ja falsifikaatiolle, mutta tämä prosessi on filosofisten totuuksien kohdalla astetta monimutkaisempi. Mutta keskustelua näistä totuuksista ei pääse pakoon, vaikka kuinka haluaisi. Monet ovat tätäkin kovasti yrittäneet, mutta päätyneet vain takaisin lähtöpisteeseen. Turha tämmöinen harharetki ei kuitenkaan ole. Silloin tietää mihin on saapunut ja miksi; ja näin yksi mahdollinen suunta on tullut tutkituksi.